

Justyna Zaremba

Gdy sztormy i burze... Wspomaganie w szkole przyszpitalnej

Tekst: **Justyna Zaremba**

Pracuje w Warszawskim Centrum Innowacji Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń jako Warszawski Animator Wspomagania. Od 2016 r. realizuje nowe zadania związane ze wspomaganiem szkół i placówek oświatowych w ramach Warszawskiego Modelu Wspomagania.

W latach 2014–2015 pracowała jako Szkolny Organizator Rozwoju Edukacji w warszawskim projekcie systemowym. Psycholog, trener, realizator programów profilaktycznych. Z edukacją warszawską związana jest od 2003 roku.

Konsultacja merytoryczna:

Katarzyna Leśniewska

Redakcja i korekta:

Małgorzata Skibińska

Projekt okładki:

Barbara Jechalska

Redakcja techniczna i skład:

Małgorzata Skibińska

Warszawa 2018

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji

Creative Commons – Uznanie Autorstwa – Użycie Niekommercyjne (CC-BY-NC)

Ośrodek Rozwoju Edukacji

Aleje Ujazdowskie 28

00-478 Warszawa

tel. 22 345 37 00

www.ore.edu.pl

Spis treści

Wstęp	1
Zadania szkoły i warunki pracy nauczyciela	1
Kto nas zrozumie?	2
Cele	3
Potrzeby nauczycieli – kompetencje uczniów.....	4
Efekty.....	6
Refleksje na przyszłość	7
Podsumowanie.....	7

Wstęp

Edukacja zawsze jest przygodą, wyprawą w nieznane, której stawką jest rozwój. Edukacja w warunkach oddziału szpitala psychiatrycznego z wielu powodów jest przygodą szczególną dla wszystkich jej uczestników. Również jej stawka bywa szczególna – powrót do nurtu życia, odzyskanie, a czasem odkrycie przez młodego człowieka sensu swojego istnienia.

Wyzwania, które stoją przed nauczycielami, ich potrzeby związane z rozwijaniem warsztatu pracy, prowadzeniem efektywnych procesów wychowawczo-edukacyjnych, są obarczone dodatkowymi zmiennymi.

Chciałabym podzielić się doświadczeniem z realizowania kompleksowego wspomagania w Zespole Szkół Specjalnych nr 96, znajdującym się na terenie Instytutu Psychiatrii i Neurologii, przy Klinice Psychiatrii Dzieci i Młodzieży w Warszawie. Specyfika problemów, z jakimi spotykają się nauczyciele, jest wyjątkowa w środowisku edukacyjnym. Problemy psychiczne dzieci i młodzieży wpływają znacząco na proces edukacyjny. Nauczyciele nie mogą znaleźć na rynku szkoleń, które wprost odpowiadałyby na ich problemy.

Podczas wspomagania szukaliśmy rozwiązań, które nauczyciele mogliby wykorzystać w rozwoju kompetencji kluczowych u uczniów, szczególnie w obszarze rozwoju społecznego, rozwoju kompetencji uczenia się, kreatywności i umiejętności podejmowania inicjatywy.

W takim środowisku jak szpital psychiatryczny pojawiają się również problemy, które są nieodłącznym elementem procesu rewalidacji i edukacji, a które trzeba w odpowiedni sposób neutralizować.

Zadania szkoły i warunki pracy nauczyciela

Dyrektor szkoły Aneta Ossowska wyraziła swoje zainteresowanie udziałem we wspomaganiu placówki w ramach Warszawskiego Modelu Wspomagania. Wiedziała z doświadczenia, jak trudno jest znaleźć nauczycielowi pracującemu z dziećmi i młodzieżą w szpitalu psychiatrycznym odpowiedzi na nurtujące go pytania i wątpliwości. Zmiany w prawie oświatowym, podstawa programowa, nowe metody edukacyjne – szkolenia realizowane na te tematy wspólnie z nauczycielami z innych placówek jedynie do pewnego momentu są użyteczne. Nawet wiedza dotycząca problemów wychowawczych dzieci i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w szkole nie odpowiada specyfice funkcjonowania takiej placówki. Często w przerwach nauczyciele podchodzili do trenerów, zadawali pytania i otrzymywali odpowiedź, że w takich specyficznych problemach nie są oni w stanie im pomóc.

Zespół Szkół Specjalnych nr 96 składa się ze Szkoły Podstawowej Nr 294 i CXXI Liceum Specjalnego. Powstał w 1973 r., początkowo jako Szkoła Podstawowa Nr 294 dla dzieci przewlekle chorych w Instytucie Psychoneurologicznym oraz filia w Stołecznej Przychodni Zdrowia Psychicznego przy ul. Sobieskiego 112 w Warszawie. Obecnie do szkoły uczęszcza średnio 30 uczniów, jednak liczba ta często się zwiększa, ponieważ na samym oddziale często prze-

bywa więcej niż 100 proc. pacjentów, dla których jest on przewidziany. W ostatnich latach znacznie wzrosła liczba dzieci i młodzieży wymagającej hospitalizacji, a okoliczne oddziały psychiatryczne są przepełnione.

Czas pobytu ucznia w szkole i na oddziale waha się od kilku dni do trzech miesięcy.

Głównym celem działań nauczycieli jest umożliwienie uczniom-pacjentom oddziału utrzymania ciągłości procesów edukacyjnych i powrotu po zakończonym leczeniu do swoich szkół.

Szkoła ściśle współpracuje z personelem medycznym, co w efekcie tworzy zwartą społeczność oddziałową. Wszystkie działania dydaktyczne i wychowawcze dostosowane są do sytuacji podopiecznego, jego stanu zdrowia psychicznego, możliwości wysiłkowych oraz programu terapii. Głównym zadaniem szkoły jest rewalidacja psychiczna młodzieży oraz rewalidacja społeczna, mająca na celu przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie i radzenia sobie w różnych sytuacjach rodzinnych oraz szkolnych.

Nauczyciele stosują zasadę indywidualnego podejścia do ucznia, dostosowują opanowywane treści, zakres materiału i sposoby pracy do jego potrzeb i możliwości wysiłkowych.

Kto nas zrozumie?

Można sobie wyobrazić niewielką salkę na końcu dwóch korytarzy, po bokach których znajdują się sale szpitalne. W salce jest 10 uczniów, którzy znają się być może od wczoraj i są oszołomieni całą sytuacją. Problemy ze zdrowiem i pobyt w szpitalu zawsze są stresujące, natomiast tak poważny kryzys psychiczny, który wymaga hospitalizacji, jest jeszcze trudniejszy.

„Co powiedzą moi znajomi, kiedy dowiedzą się, że byłam/byłam w psychiatryku?”, „Co się ze mną dzieje?”, „Co teraz będzie?”, „Co to za miejsce?”, „Jak teraz będzie z rodzicami?”, „Czy z tego wyjdę?”, „Czy moje życie ma jakiś sens?” – takie pytania mogą nasuwać się uczniom, dodatkowo oszołomionym działaniem leków.

Być może ktoś znalazł się w szpitalu, bo od dłuższego czasu cierpi na pogłębiającą się depresję, wycofał się z działań w świecie zewnętrznym, od dawna nie wychodzi z domu, może kilka dni temu próbował targnąć się na swoje życie? Być może problemy rodzinne tak go przytłaczają, że ma poranione od samookaleczeń ręce i nogi? Być może to problemy szkolne przyczyniły się do załamania nerwowego?

Każdy z uczniów cierpi na inny rodzaj schorzenia, jest na innym etapie realizacji podstawy programowej, nie wie, jak długo będzie w szpitalu. Kontakt z jego rodzicami jest utrudniony, a często również trudno dowiedzieć się czegoś ze szkoły macierzystej.

W takich okolicznościach nauczyciel ma do zrealizowania cele:

- nawiązanie z uczniem kontaktu;
- rozpoznanie, co dziecko potrafi;

- dostosowanie metod pracy, tak by pomóc mu opanować dany materiał;
- poszukiwanie klucza do jego motywacji, chęci do robienia czegokolwiek, uczenia się, poznawania, zaciekawienia.

Oznacza to w praktyce równoczesne prowadzenie wielotematycznych zajęć, radzenie sobie z dużą zmiennością sytuacji. Dodatkowo nauczyciel musi zadbać o atmosferę w grupie i cały czas pracować nad motywacją, budowaniem wzajemnych relacji.

Jednocześnie nauczyciel widzi i odczuwa ogromny smutek, żal, lęk, bezradność bądź bunt młodego człowieka. Często też usłyszy poruszające wyznania, historie, które pozostają długo w pamięci. Uczucia, z którymi trudno sobie poradzić, pojawiają się na widok zrezygnowanego, zagubionego młodego człowieka, który jest pozbawiony wigoru, a znajduje się przecież na początku drogi swojego życia. Obcowanie na co dzień z tak intensywnym poziomem cierpienia młodej osoby bardzo wpływa na samych nauczycieli. A to z kolei wyznacza kierunek potrzeb, które są konieczne do zaspokojenia.

Cele

Nauczyciele z Zespołu Szkół Specjalnych nr 96 powtarzają, że ich cele nie są stricte edukacyjne: mają pomóc młodym ludziom w powrocie do szkół po pobycie w szpitalu, aby mogli kontynuować edukację, a to oznacza często odzyskanie wiary we własne możliwości, umiejętność odczuwania radości, spokoju, poczucie własnej wartości, odkrycie mocnych stron. Swoją udział w lekcjach uczniowie mają szansę doświadczyć jako element codzienności w warunkach dobrego kontaktu z życzliwym dorosłym, który jednocześnie rozumie ich samopoczucie i potrafi stawiać przed nimi odpowiednie wyzwania.

Towarzyszenie człowiekowi w sytuacji dyskomfortu i cierpienia powoduje, że to również nauczyciel potrzebuje pomocy – po to, aby poradzić sobie ze swoimi emocjami, myślami. Każda z osób – i uczeń, i nauczyciel – znajdują się zatem w specyficznej sytuacji stresowej. Dlatego jako ważną potrzebę, którą musieliśmy uwzględnić podczas realizacji wspomagania, było radzenie sobie ze stresem – zarówno na poziomie fizycznym, jak i psychicznym. Nauczyciele wzięli udział w warsztatach, których efekty towarzyszyły im przez kolejne lata, a hasło „Nie marnuj ziewnięcia” zostało mottem pokoju nauczycielskiego.

Nauczyciele nie mają zbyt wiele czasu na nawiązanie kontaktu: pacjenci mogą przebywać na oddziale od kilku dni, ale także do kilku miesięcy. Każda z tych przypadków stanowi wyzwanie, bo wymaga szybkiego rozeznania w możliwościach uczniów, a w dłuższej perspektywie – pomysłu na całą strategię edukacyjno-rewalidacyjną. Wiedzieliśmy, że musimy poszukać takich metod pracy i nawiązywania kontaktu z uczniami, które w możliwie krótkim czasie pomogą zbudować jak najlepsze porozumienie z nimi i zrozumieć ich problemy.

Potrzeby nauczycieli – kompetencje uczniów

W procesie diagnozy potrzeb wyłoniły się obszary związane z funkcjonowaniem samych nauczycieli (również jako zespołem), specyfiką zaburzeń uczniów-pacjentów, a także poszukiwaniem odpowiednich metod pracy.

Funkcjonowanie nauczycieli jako zespołu jest w tym wypadku bardzo istotne, ponieważ obcowanie na co dzień z tak intensywnym cierpieniem, skumulowanym dodatkowo w problematyce adolescencji, związane jest z pewnymi konsekwencjami. Ponadto nauczyciele są na terenie szpitala i ich działania mają się uzupełniać z pracą lekarzy i terapeutów.

Często w zespołach terapeutycznych pracujących z młodzieżą doświadczającą kryzysów powszechne jest zjawisko swoistego „kurzu psychologicznego”, ciężaru nierozwiązanych konfliktów, sprzecznych pragnień, silnych emocji, które niczym cień padają na osoby dorosłe, co przekładać się może na zwiększenie liczby sytuacji konfliktowych i napięcia w zespole oraz polaryzację postaw. Jest to zjawisko nieuniknione, z którym można sobie radzić, uświadamiając je innym, dbając o wzajemną komunikację, wymianę myśli, doświadczeń i poddając cały proces refleksji. Nauczyciele pracujący w szkołach przyszpitalnych są jeszcze bardziej narażeni na konsekwencje wypalenia zawodowego niż ci, którzy pracują w placówkach ogólnodostępnych. Terapeuci w takich momentach korzystają z superwizji, w tym również superwizji zespołu.

Nauczyciel w szkole przyszpitalnej nie jest terapeutą, jednak potrzebuje wiedzy i narzędzi, które umożliwią mu rozumienie problemów podopiecznych. Potrzebuje rozwijać swoje umiejętności terapeutyczne, które związane są z poszerzaniem samoświadomości, dbałością o siebie i omawianiem wśród innych członków zespołu pojawiających się problemów. Bardzo ważne jest w tym procesie budowanie kultury wzajemnego wsparcia, doceniania swojej różnorodności, otwartej komunikacji, dążenia do rozumienia sytuacji z różnych perspektyw i w różnych kontekstach.

Kolejnym ważnym obszarem jest lepsze rozumienie trudności uczniów-pacjentów – tego, na czym polegają poszczególne zaburzenia, oraz tego, co nauczyciel ma szansę zrobić, a czego nie.

W realizacji tych potrzeb pomogły nam dwie specjalistyczne poradnie, które funkcjonują na terenie Warszawy: Poradnia Specjalistyczna Młodzieżowy Ośrodek Profilaktyki i Psychoterapii (MOP) (www.mop-poradnia.pl) i Specjalistyczna Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna „Uniwersytet dla Rodziców” (UdR) (www.sppp-udr.org). Poradnia MOP zajmuje się udzielaniem pomocy psychologicznej i psychoterapeutycznej młodym ludziom w wieku 15–21 lat, jest poradnią postdiagnostyczną, a uczniowie-pacjenci Zespołu Szkół Specjalnych nr 96 zazwyczaj po wyjściu ze szpitala korzystają z jej pomocy. Pracownicy poradni, oprócz praktycznej wiedzy na temat specyfiki problemów związanych z zaburzeniami depresyjnymi, lękowymi, zaburzeniami jedzenia i samouszkodzeniami, mają także doświadczenie w prowadze-

niu spotkań konsultacyjno-superwizyjnych dla profesjonalistów: nauczycieli, psychologów i pedagogów szkolnych.

Poradnia UdR specjalizuje się w kontakcie i pracy z rodzicami, a także pomaga nauczycielom w pracy z uczniem zdolnym, uczniem z ADHD, uczniem z zespołem Aspergera oraz w pracy z klasą lub grupą itp.

Samo nawiązanie lepszej współpracy szkoły z tymi ośrodkami było ważnym elementem i efektem wspomagania.

Kolejny obszar wspomagania dotyczył metod pracy z uczniem-pacjentem. Istotne było poszukiwanie takiej drogi do serca i umysłu młodego człowieka, która miałaby szansę pomóc mu w lepszym rozumieniu siebie, komunikowaniu się ze światem zewnętrznym, pobudzaniu własnej energii życiowej oraz motywacji do życia i rozwoju.

Nauczyciele zdecydowali się nauczyć wykorzystywania filmu jako metody pracy, a także szeroko rozumianych działań twórczych, które bezpośrednio przekładają się na sposób doświadczania i wyrażania siebie. Przedmioty artystyczne są przestrzenią, w której człowiek staje się twórczy, ożywia się, zaznacza swoją obecność w świecie. Stwarzają one okazję do doświadczenia poczucia sprawczości, efektywności działania, umacniają poczucie własnej wartości, dają poczucie sukcesu. O idei działań artystycznych szerzej pisze w artykule *KANAPA-klub Aktywnego Nauczyciela Plastyki (i nie tylko...)*¹ Katarzyna Jasińska, doradczyni m.st. Warszawy, która również brała udział w realizacji wspomagania dla nauczycieli ZSS nr 96.

Działania artystyczne odgrywały podwójną rolę: były sposobem na rozwój samego nauczyciela, zwiększenie jego twórczości, sprawczości, radości życia, odreagowanie trudnych emocji, a jednocześnie dawały narzędzia do pracy z uczniem. Nauczyciele uczyli się technik kolażu, malowania temperami, pastelami, prostych technik graficznych oraz recyklingu. Rozwijając własne kompetencje, zyskiwali bardziej efektywne możliwości rozwijania twórczej postawy uczniów, ich umiejętności społecznych: podejmowania inicjatywy, ekspresji.

Kiedy nauczyciel przygotowuje z uczniami jakieś twórcze działanie, przedstawienie, robi kolaż, plakat lub projektuje zaproszenie, to przez to działanie wyrażana jest przedsiębiorczość, kształtowane są umiejętności współpracy, negocjowania i twórczego rozwiązywania problemów.

Kiedy czyjaś praca prezentowana jest innym osobom, pojawia się trema, której przezwyciężenie buduje kompetencje związane z wystąpieniami publicznymi, umiejętność przyjmowania krytyki, obrony własnego zdania, autorefleksji.

Kiedy zaś nauczyciel widzi zmęczoną po całym dniu pracy koleżankę, która podczas wspólnych warsztatów robi przepięknego motyla z pudełek po jajkach i słomek, albo po raz pierwszy w życiu maluje swój pierwszy obraz, to ma szansę spotkać się z nią na innej płaszczyźnie,

¹ <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=18095> [online, dostęp dn. 17.08.2018].

doświadczyć czegoś wspólnie, co nie tylko jest obarczone napięciem i wyzwaniem. Takie spotkania również kształtują zespół, umożliwiają doświadczenie wspólnoty, docenienie różnorodności, budowanie wzajemnego zaufania.

Zajęcia te miały jeszcze jeden ważny aspekt: wprowadzały radość, spokój i harmonię w ten przepełniony bólem i bezradnością świat zza szpitalnych drzwi.

W ciągu dwóch i pół roku realizacji wspomagania zespół 12 nauczycieli wziął udział prawie w 100 godzinach form wspomagania.

Zrealizowane cele dotyczyły:

- rozwijania kompetencji związanych z pracą z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych: rozumienia trudności, nawiązywania kontaktu, motywowania i aktywizowania do działania, superwizji psychologicznych aspektów pracy z uczniem;
- rozwijania i wzmacniania umiejętności radzenia sobie ze stresem, trudnymi emocjami, odzyskiwania równowagi;
- wzmacniania nauczycieli w pracy dydaktyczno-wychowawczej w obszarze korzystania z filmu jako metody budowania relacji z uczniem, aktywizowania go, wpływania na jego postawę;
- uświadczenia w zespole nauczycielskim sposobu rozumienia tego, co się dzieje z uczniem, udroźniania wymiany doświadczeń, przepływu informacji pomiędzy członkami kadry;
- rozwijania umiejętności wykorzystania technik artystycznych w pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych: kolażu, malowania temperami, pastelami, prostych technik graficznych, recyklingu;
- poszerzenia wiedzy i zapoznania się z technikami pracy dotyczącej funkcjonowania uczniów z zespołem Aspergera.

Efekty

Realizacja planów wspomagania przyniosła konkretne efekty: nauczyciele lepiej radzą sobie z trudnościami i stresem. Wspólne zajęcia wpłynęły również na lepszą atmosferę w zespole, pogłębienie integracji, usprawnienie komunikacji i współpracę. Zespół wzmocnił się, łatwiej podejmuje decyzje, poszukuje konstruktywnych rozwiązań. Nauczyciele mają większą świadomość własnych zasobów, zwiększyła się elastyczność spojrzenia na ucznia i jego trudności, a także zdolność poszukiwania twórczych rozwiązań i wprowadzania zmian.

Warsztaty zachęciły nauczycieli do działania, wyrwały z rutyny, pozwoliły spojrzeć na siebie z nowej perspektywy. Wprowadzono nowe metody pracy – szczególnie popularna wśród uczniów okazała się praca z filmem. Młodzi ludzie chętniej się otwierają, wykazują większe zainteresowanie i motywację do uczenia się, działania. Nauczyciele wprowadzili do pracy z podopiecznymi różne filmy. Dostrzegają użyteczność tej metody w budowaniu kontaktu z uczniami i zachęcaniu ich do aktywności.

Formy wspomagania, dostosowanie treści do potrzeb, zaproszenie odpowiednich ekspertów – to wszystko przyczyniło się do rozwoju placówki. Szczególnie istotne dla nauczycieli, którzy do tej pory czuli się niewidoczni, było poświęcenie uwagi ich potrzebom.

Nauczyciele mają więcej energii, bardziej uświadamiają sobie swoje kompetencje związane z umiejętnością pracy z uczniem w problemami psychicznymi, co może być zasobem wartym wykorzystania w środowisku edukacyjnym. Dzieci, które doświadczyły kryzysów psychicznych, wracają przecież do swoich środowisk, dlatego ważne jest, aby ich nauczyciele dobrze rozumieli specyfikę ich problemów, potrafili tworzyć sprzyjające im środowisko bez nadmiernej opiekuńczości i lęku, z adekwatnymi do ich możliwości wyzwaniami.

Refleksje na przyszłość

Przy okazji realizacji wspomagania nauczyciele coraz bardziej świadomie artykułowali zauważalne z ich perspektywy potrzeby środowiska szkół przyszpitalnych, takie jak ważność wymiany doświadczeń z innymi nauczycielami pracującymi w podobnych miejscach (np. w ośrodkach socjoterapeutycznych, szkołach przyszpitalnych, poradniach) i możliwość korzystania ze szkoleń dedykowanych ich potrzebom.

Nauczyciele są świadomi tego, że wiele mogą nauczyć się od siebie nawzajem, potrzebują jednak okazji do spotkania, wymiany doświadczeń. Widzą również zasadność działań, które równoważą trudy związane z pracą z uczniem w sytuacji kryzysu, takich jak warsztaty z radzenia sobie ze stresem, twórcze działania, możliwość otrzymania bezpośredniego wsparcia psychologicznego albo aktualizacja praktycznej wiedzy dotyczącej problemów psychicznych.

Być może doświadczenia nauczycieli z Zespołu Szkół Specjalnych nr 96 mogą być inspiracją do poszukiwania adekwatnego wsparcia dla szkół tego typu w całej Polsce. Możliwość odnalezienia wspólnoty i dzielenia się pomysłami na wzbogacanie warsztatu pracy takiej właśnie grupy nauczycieli wydaje się ważnym elementem dbania o rozwój placówek przyszpitalnych

Podsumowanie

Kiedy młody człowiek czuje się tak, jakby stracił grunt pod nogami, a życie przytłacza go niczym głąz, kiedy targany jest silnymi, sprzecznymi uczuciami, a w jego sercu i umyśle niczym burze i gromy pojawiają się różne myśli, to obecność osób dorosłych – nie tylko w jej aspekcie fizycznym, ale przede wszystkim psychicznym – jest szansą na przezwycięzenie kryzysu. Być może najważniejszym i najtrudniejszym zadaniem nauczyciela jest wówczas trwanie niczym latarnia w spokoju i nadziei. Aby jednak sprostać temu zadaniu, konieczna jest ciągła praca nad sobą, dbałość o rozwój merytoryczny i osobisty. I to nie tylko indywidualnie, ale w zespole, wśród ludzi, których łączą podobne wartości.